
ЛАБУНЕЦЬ Ю.,
асистент, кафедра іноземних
мов та методик їх навчання,
Київський університет імені
Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

ФІЛОСОФІЯ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ТВОРІ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІНА «СИЛЬМАРИЛІОН» У КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ

У статті охарактеризовано головні концепти та ідеї філософії виховання моральної особистості у творі Дж. Р. Р. Толкіна «Сильмариліон», як у «ядрі» творчості освітянина. Визначено пріоритетні моральні орієнтири та виховний ідеал моральної особистості через призму цього твору у контексті викликів третього тисячоліття. Автором доведено важливість виховання моральної особистості у контексті викликів третього тисячоліття, а зокрема потенціал використання творчості Дж. Р. Р. Толкіна на прикладі його твору «Сильмариліон».

Ключові слова: Джон Рональд Руел Толкін; виховання моральної особистості; творчість Дж. Р. Р. Толкіна; моральність; «Сильмариліон»; виклики третього тисячоліття; моральний ідеал.

В статье охарактеризованы главные концепты и идеи философии воспитания моральной личности в произведении Дж. Р. Р. Толкина «Сильмариллион», как в «ядре» творчества педагога. Определены приоритетные моральные ориентиры и воспитательный идеал моральной личности через призму этого произведения в контексте вызовов третьего тысячелетия. Автором доказана важность воспитания моральной личности в контексте вызовов третьего тысячелетия, а в частности потенциал использования творчества Дж. Р. Р. Толкина на примере его произведения «Сильмариллион».

© ЛАБУНЕЦЬ Ю., 2016

Ключевые слова: Джон Рональд Руэл Толкин; воспитание нравственной личности; творчество Дж. Р. Р. Толкина; нравственность; «Сильмариллион»; вызовы третьего тысячелетия; нравственный идеал.

The article outlines the main concepts and ideas of moral personality's education philosophy in J. R. R. Tolkien's work "the Silmarillion", as in "the core" of the teacher's creativity. Priority moral values and moral personality's educational ideal through the prism of this work in the of the third millennium challenges context. The author proves the importance of moral education of personality in the context of challenges of the third Millennium, and in particular the potential use of JRR. G. Tolkien in his work "Silmarillion".

Keywords: John Ronald Ruel Tolkien; moral personality's education; J. R. R. Tolkien's works; morality; Silmarillion; the challenges of the third millennium; the moral ideal.

Актуальність проблеми дослідження. На сьогоднішній день Україна розвивається як полікультурна, полінаціональна, поліконфесійна та багатомовна країна, що намагається забезпечити істотні зміни в освітньому просторі, де основне місце відводиться розвитку особистості як доведеної ерудованої особистості. В освітньому просторі нашої країни проблема виховання моральної особистості через формування морально ціннісних орієнтацій, належить до малодосліджених у теорії і недооцінених та малоімplementованих результативно у шкільну та родинну практику виховання моральної особистості підростаючого покоління. Фокусуючись на вихованні моральної особистості через формування морально ціннісних орієнтацій у творчості Дж. Р. Р. Толкіна як визнаного на світовому рівні професора, освітнина, педагога, філософа та митця виховного впливу на особистість, на нашу думку, сформулювала відпо-

відно до світових освітніх тенденцій третього тисячоліття спрямованих на формування моральних духовних та базованих на критичному мисленні орієнтирах є актуальною.

Аналіз наукових досліджень та публікацій показав, що сьогодні частина досліджень освітян, психологів, філологів та літераторів присвячена розкриттю проблеми і різних аспектів авторської міфології Дж. Р. Р. Толкіна, яка мала значний вплив на виховання не одного покоління по всьому світі, в базовому варіанті її являють 3 книги – «Сильмарилліон», «Хоббіт» і «Володар Кілець» у кожній з яких був проявлений результат його постійного спілкування із народом, багаті життєві спостереження за період його 40-літньої практики роботи у вищих навчальних закладах, що стали основою для обґрунтування теоретичних положень про виховання моральної особистості та були викладені у його літературно-педагогічній творчості.

На думку С. Алексеева, О. Бажено-

вої, Е. Бессмольної, В. Бойніцького, О. Валовень, В. Губайловського, А. Зотикова, П. Іванішина, Є. Канчура, Ю. Курятої, Л. Кушнір, Н. Мамаєвої, О. Невмержицької, Д. Павкіна, Н. Ситник, О. Потапова, Е. Тихомирова, Л. Решетова та низки інших вітчизняних науковців в культурно-освітньому просторі двадцятого століття педагогічна спадщина видатного англійського філософа, педагога, перекладача, письменника, професора Джона Рональда Руела Толкіна (1892-1973) займає особливе місце в контексті значного впливу на читацьку аудиторію, а пізніше і аудиторію глядачів екранізації його творів.

Загальнонаукове значення з філософської, історичної та літературно-педагогічної точки зору, на нашу думку, мають роботи зарубіжних авторів А. Джексона, С. Кошелева, Р. Кабакова, Х. Карпентера, Л. Картера, К. Манлава, Б. Роузбері, Р. Сміта, В. Флігера, М. Хукера та Т. Шиппі в яких побічно розглядають певні моральні аспекти його життєдіяльності та літературно-педагогічної спадщини [2].

Значної уваги зазначених вище науковців заслуговує перший твір, який Дж. Р. Р. Толкін почав писати був «Сильмариліон», що визнавався ним як центральний у своїй творчості і навіть вінцем, оскільки саме він став основою для всіх його міфів, включивши в себе зерно всіх його життєвих принципів, вірувань, життєвих орієнтацій. За дивною іронією долі за життя автора він не був ні закінчений, ні виданий, хоча видати його Дж. Р. Р. Толкін планував як базову книгу, але тим не менш в контексті вивчення його філософських, педагогічних, культурних та моральних ідей, вона являє собою ядро, фактично найвищий та найбільш багатогарбовий прояв його літературно-педагогічної творчості.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча твори Дж. Р. Р. Толкіна опинялися під кутом уваги різного роду фахівців, але аспект виховання моральної особистості не був предметом вивчення науковців, тож це питанням малодослідженим та потребує додаткового розгляду. **Мета даної статті** полягає у висвітленні основних ідей філософії виховання моральної особистості у творі Дж. Р. Р. Толкіна «Сильмариліон» у контексті викликів третього тисячоліття.

Виклад основного матеріалу. Дж. Р. Р. Толкін винайшов свою міфологію в «Сильмариліоні», розуміючи, що саме вона впродовж історії людського роду мала найбільше впливу на формування людської свідомості, виховання моральної особистості, здобуття цінностей особистістю та визначення ієрархії людських цінностей. Особливою і виділяючою із загалу інших освітан і письменників XIX – XX століття є неординарне вміння Дж. Р. Р. Толкіна поєднувати звичайне з винаходом, використовувати знання для своєї уяви, уміння надати свою вигадку, свою роздумку і зайняти стале місце в літературі XX століття.

Найбільш чітке формулювання його творчого кредо, його творчого маніфесту можна отримати через призму його есе «Базуючись на казкових сюжетах» (вперше представлений в 1959 році, як лекція в університеті Сент-Ендрюс) [5]. У цьому нарисі, автор демонструє широку дискусію про взаємозв'язок фей із мирянами, міф, мову, та людську уяву. Дж. Р. Р. Толкін описав те, що являло казкові історії, які зачарували його. Тож єдність цих історій він продемонстрував через створення світу, який назвав «Фейрі», що було «небезпечним Царством саме по собі», і особливі повітряні чари «що дмуть в цій країні» [5, с. 48]. Казки та

оповідання, як казав Дж. Р. Р. Толкін, дають нам можливість «відкрити двері в інший час, і якщо ми пройдемо ними, хоч би тільки на мить, оскільки в цю мить, ми ніби стоїмо поза нашим власним часом» [5, с. 56]. Тож Дж. Р. Р. Толкін своєю творчістю продемонстрував власне бажання пройти через двері в інший час, і таким чином стояти поза своїм власним часом і, можливо, поза часом самим по собі, що привело його до створення свого власного світу «Фейрі», що має назву Середзем'я.

У «Сільмариліоні» Дж. Р. Р. Толкін демонструє важливість гармонійного поєднання індивідуальностей у соціумі, задля створення органічної кооперації та реалізації талантів кожного: «Довгий час айнури співали поокремо чи по кілька разом, а решта слухала: бо кожен із них збагнув тільки ту частину духу Ілуватара, з якої народився, а чуття братерства приходило дуже повільно. Утім, слухаючи, вони сподоблювалися щоразу глибшого розуміння, і співи їхні ставали дедалі злагодженішими та гармонійнішими» [1, с. 40]. Пораду митцям освітянин проголошує наступною думкою: «Ауле – коваль і майстер ремесел, його однаково тішать уміло зроблені дрібнички та могутні споруди давнини. Самоцвіти, приховані в надрах Землі, золоті, що ясніє у руці, а разом і гірські кряжі та ложі морів – усе належить йому. Мелькор заздрих Ауле, бо той думками та силами дуже нагадував його самого: і вони довго боролись, і Мелькор щоразу псував або нищив працю ауле, й ауле нарешті стомився відновлювати все після заворушень і безладь, які чинив Мелькор. Але обидва прагнули створити щось нове, те, про що не подумали інші: обом дуже подобалося, коли прославляти їхні вміння. Проте Ауле залишався вірним Еру й підпорядкував усю свою працю Його волі,

а ще він не заздрих витворам інших, радо приймав і давав поради. Мелькор же витрачав свій дух на заздрість і ненависть, аж поки не міг уже створити нічого нового, а тільки наслідував задуми інших і, коли міг, нищив їхні творіння» [1, с. 55].

Автор «Сільмариліону» вважав, що мудрість приходить через готовність особистості сприймати життя як певну серію уроків, з яких необхідно робити правильні висновки: «Нієнна, сестра феантурів, могутніша за Есте і мешкає самотиною. Вона знайома з горем і оплакує кожну рану, яку Мелькор задає арді. Так сильно тужила ця валієра (богиня) в час творення Музики, що пісня її стала жалобним плачем раніше, ніж закінчилася Музика, і звук ридання вплився у наспіви Світу ще до його початку. Проте оплакує вона чуже горе, а тому ті, хто чує її глосіння, вчаться жалості та стійкості в надії. Її чертоги – на заході Заходу, на рубежах світу: нечасто буває вона в місті Валіар, де всі радісні, а охочіше заходить до чертогів Мандоса, що поблизу від її власних. І всі ті, хто чекає в Мандосі, волають до неї: бо вона примножує духовну силу та обертає горе на мудрість» [1, с. 57].

Підводячи підсумки, можна сказати, що «Сільмариліон» є одним з найважливіших творів Дж. Р. Р. Толкіна. У ньому містяться глибокі роздуми про буття, про призначення людини, про природу добра і зла, ідеї самопожертви і, в той же час, помірності в прагненні досягти свою мету.

Одним з центральних педагогічних поглядів в епопеї є ідея всепрощення, яка в контексті виховання моральної особистості є базовим принципом побудови виховних відносин, гуманістичного характеру. І сам Дж. Р. Р. Толкін будучи гуманістом до глибини душі, відкидає всяку думку про

помсту або навіть про справедливу, але жорстоку кару.

Гуманне формування моральних ціннісних орієнтирів особистості в контексті удосконалення та розвитку сучасної філософії освіти набувають все більшого значення, адже вони – моральна опора особистості у швидкозмінюваному, і багато в чому непередбачуваному світі. У сучасних умовах моральність, відповідальність, готовність прийти на допомогу, доброзичливість, повага та толерантність як суспільства в цілому, так і окремої людини набуває виключної актуальності [2; 4].

Сучасне виховання ґрунтується на гуманістичній особистісно-орієнтованій парадигмі, відповідно до якої важливим завданням є створення сприятливих умов для розвитку моральної особистості та її самосвідомості (через морально ціннісні орієнтації) та виховання моральної особистості, в тому числі опосередковано через творчість відомих освітян. Активізація морально ціннісних орієнтацій у процесі виховання моральної особистості зростаючої розглядається сьогодні як один із пріоритетних чинників підвищення ефективності виховання особистості та формування її готовності до подолання життєвих труднощів.

Сучасний виховний процес має значний інноваційний потенціал (як методів, так і технологій) для виховання моральної особистості, її морально ціннісних орієнтирів, але з іншого боку ми констатуємо значний вплив сьогоденних реалій, умов нестабільності суспільного життя, руйнації моральних орієнтирів, посилення бездуховності, наявності недостатнього рівня моральної культури населення (зокрема серед дорослого населення). За таких умов, підростаючому поколінню особливо складно усвідомити

сенс свого існування, поставити перед собою гідні життєві цілі, зробити усвідомлений моральний вибір у житті, оскільки на це здатна лише вихована моральна особистість з сформованими морально ціннісними орієнтаціями

Прикладом антигероя, що дозволяє відредагувати моральні орієнтири особистості читача виступає Мелькор, демонструючи хибний шлях використання власної сили, знань та розуму: «Останнім із усіх стоїть ім'я Мелькора, того, хто зростає на силі. Та він утратив право на це йменні і нольдори, котрі найбільше з-поміж ельфів настраждалися вій його злоби, не вимовляють це ім'я вголос, називаючи його влансика натомість Морготом – Темним Ворогом Світу. Ілуватар наділив Моргота неймовірною могутністю, і був він рівнею Манве, і володів почасти силами та знаннями інших валарів, але спрямував їх на лихе: тож і змарнував свою велич на жорстокість та деспотизм. Бо він пожадав Арду й усе, що на ній, прагнучи захопити королівський титул Манве та запанувати над володіннями рівних йому. Зі шляхетності він скотився до пихатості, а з пихатості – до презирства. І почав зневажати всіх, окрім себе, став марнославним і безжальним духом. Скориставшись здатністю розуміти, підкорювати власній волі все, з чого мав зиск, і згодом пертворився на безсоромного брехуна. Спершу Мелькор прагнув Світла, та коли не спромігся одноосібно ним заволодіти, то крізь вогонь і гнів зійшов у Велике Горіння, вниз у Пітьму. І цю темінь він якнайчастіше використовував для лиходійств на Арді: тож боялися її всі живі істоти. Манве не дбає про те, як би себе уславити, не здригнеться силі інших, а править так, аби скрізь панував мир. Серед усіх ельфів він найбільше любив ваньярів, і саме від нього до них перейшли пісня та по-

езія: бо поезія – то вітха Манве, а слово-спів – його музика» [1, с. 61].

В «Сильмарилліоні» є такий епізод, коли один Айнур, Аулі, слідуючи самим благим намірам, намагається створити гномів, яких не існувало за задумом творця. Але Аулі це не вдається – у нього виходять своєрідні маріонетки, які «можуть жити лише цим [належить Аулі] буттям» і діяти лише за наказом їх вчинив. Еру вказує Аулі на його прорахунок. І, хоча Аулі вже любить своє творіння, він готовий знищити їх за словом Ілуватара. Тоді Еру «побачив смирення Аулі і зглянувся над ним і дарував гномам власне життя. Цей епізод підкреслює відразу кілька думок Дж. Р. Р. Толкіна: ідея безмежної доброти Бога, ідея неможливості творити що-небудь всупереч задумом Творця, ідея винагороди за відмову від усього високоморальних орієнтирів: «Ауле палко прагнучи приходу Дітей, яким би міг передати свої знання та майстерність, не захотівши дождатись сповнення задумів ілуватара, сотворив гномів, що здивувало Ілуватара. Він промовив: «Чому ти вчинив отак? Навіщо взявся до праці, яка вочевидь, понад владу твою і волю? Бо від мене в дар ти отримав тільки власне єство – не більше. Тож ці творіння рук твоїх ідумки твоєї лише ними і житимуть: рухатимуться, коли твоя думка їх поворушить, а якщо вона полине деінде, то стоятимуть бездіяльно. Чи цього ти прагнув?

На що Ауле дав таку відповідь: «Я не прагнув такого панування. Я прагнув створити відмінних од мене істот, любити їх і навчати, щоб і вони збагнули красу еа, що через тебе стався. Нетерплячість спонукала мене до безглузлого вчинку. Та все ж ти сотворив мене, а отже, вклав мені в серце бажання творити: нерозумне дитя, котре, граючись, відтворює вчинки власного

батька, робить це, не помишляючи про глум, а просто тому, що є сином вітця свого. Що маю чинити тепер, аби не гнівався ти на мене довіку? Як син отця свого приношу я тобі в жертву цих створінь, працю сотворених тобою рук. Роби з ним, що захочеш. Але чи не краще мені знищити плід самовпевненості моєї?» Його готовність виправити ситуацію найдорожчою цінною дає нам приклад того, що має знаходити відклик у милосерді та співчутті кожної особистості по відношенні до іншої: «Ауле здійняв велетенський молот, аби розтрощити гномів, і заплакав. Але його покірність викликала в Ілуватара співчуття до нього самого та до його задуму» [1, с. 76-80].

Головний сюжетний стрижень твору – історія про створення чарівних каменів, сильмариллов. Майстер, що створив ці камені, вклав у них священне світло, проте створював їх не в ім'я Еру, а лише для себе. Внаслідок цього камені стали здобиччю Мелькора. Зло вже прокрався в його душу і він звалює відповідальність на Валлар (Айнур). Зло спокушає, пропонує вийти за межі своєї долі, вчинити заборонене. Ельфи йдуть із земель обітованих в Середзем'я і там терплять стільки страждань, скільки не могли й уявити. Цим поворотом сюжету Дж. Р. Р. Толкін хоче сказати, що ніколи не можна є заборонений плід, навіть якщо він представляється дуже солодким. Єдине благо – благо від Бога і іншого немає.

Іншою важливою ідеєю твору є ідея вирішальній ролі особи в історії. «Маленькі камінчики викликають великий обвал», – каже Дж. Р. Р. Толкін вустами своїх персонажів. Кожна дія будь-якого самого незначного героя може радикально змінити хід сюжету. І автору не важливо сильний герой або слабкий, розумний чи дурний, голо-

вне, щоб він залишався чесним і відданим і тоді йому це неодмінно зарахується. Обрати тернистий шлях добра - зробити правильний вибір. Нагорода обов'язково прийде. Це може статися в житті, як у «Володарі кілець», а може й після смерті, як трапляється з героями «Сильмарилліона».

Підводячи підсумки, можна сказати, що «Сильмарилліон» є одним з найважливіших творів Дж. Р. Р. Толкіна. У ньому містяться глибокі роздуми про Бога, про буття, про призначення людини, про природу добра і зла, ідеї самопожертви і, в той же час, помірності в прагненні досягти свою мету. Цей твір, безумовно, цікаво з філософської та літературної точок зору і в ньому є «свій моральний заряд, і самостійне сюжетне напруження». Філософські думки, представлені в «Сильмарилліоні» отримують свій розвиток в епопеї «Володар кілець».

Висновки та пропозиції. Отже, однією з головних моральних завдань творів Дж. Р. Р. Толкіна, а зокрема «Сильмарилліона» є пошук відповіді

на питання про сенс людського життя, яке в контексті розуміння філософії виховання моральної особистості ставить перед особистістю питання що треба зробити, щоб принесло популярність, щоб вважати, що прожив життя не даремно. І як залишити після себе слід на цій Землі для своїх нащадків та майбутніх поколінь. На перше питання Дж. Р. Р. Толкін відповідає негативно. Для нього повноцінно прожити життя, означає жити чесно і не завдаючи шкоди іншим, прожити її роблячи якусь улюблену справу, а не просто витрачаючи час. І вважає чи не найвищою мудрістю в тому, щоб отримавши дорогоцінний дар і користуючись ним довгі роки, відмовитися від нього в старості і передати іншому.

Перспективою подальших наукових розвідок ми вбачаємо використання творчості Дж. Р. Р. Толкіна у новому звучанні задля розв'язання численних проблем виховання моральної особистості в контексті необхідності приймання та вирішення непростих виликів третього тисячоліття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Толкін Джон Р. Р. Сильмариліон / За ред. Крістофера Толкіна; переклала з англ. Катерина Оніщук. 2-ге, опрацьоване видання. – Львів: Видавництво «Астролябія», 2014. – 576 с. / Tolkien Dzhan R. R. Silmarillion / Za red. Kristofera Tolkiena; pereklala z angl. Katerina Onischuk. 2-ge, opratsované vidannya. – Lviv: Vidavnistvo «Astrolyablya», 2014. – 576 s.
2. Carpenter H. J. R. R. Tolkien: A Biography / Humphrey Carpenter. – New York: Houghton Mifflin, 2000. – 290 p.
3. Labunets Y. O. Conscience as a moral regulator in the context of moral personality's education in J. R. R. Tolkien's literature work / Y. O. Labunets // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III (36), [Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos]. – Budapest: published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe, 2015. – Issue 74. – p. 7- 10.
4. Shippey T. J. R. R. Tolkien: Author of the century / Tom Shippey. – Great Britain: Harper Collins Publishers. – 2000. – 353 p.
5. Tolkien J. R. R. On Fairy Stories / J. R. R. Tolkien // Tolkien Reader. – N. Y.: Ballantine Books Inc., 1989. – pp. 33-99.